

Попадинець Г.О.

Національний університет «Львівська політехніка»

ПІДСТАВИ ПРИПИНЕННЯ ДІЇ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ У СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИНАХ

Стаття присвячена дослідженню підстав припинення дії міжнародних договорів у сучасних міжнародно-правових відносинах. Зазначається, що право міжнародних договорів є галуззю загального міжнародного права, яка представляє собою сукупність правових норм, що регулюють відносини держав та інших суб'єктів міжнародного права щодо укладення, дії та припинення міжнародних договорів. Наголошується на тому, що в науковій літературі немає загальновизнаного визначення поняття міжнародного договору, дефініції різняться між собою глибиною та змістом розкриття. Узагальнено поняття «міжнародний договір» можна розглянути як спільну об'єктивно обумовлену волю декількох держав щодо взаємних напрямів діяльності та створення єдиного, цілого й універсального змісту регулювання загальнообов'язкових норм у суспільстві.

Аналізується чинне міжнародне та національне законодавство щодо підстав припинення дії міжнародних договорів. Акцентується увага на тому, що припинення дії міжнародного договору означає, що він втратив свою обов'язкову силу для його учасників і припинив породжувати права і обов'язки у відносинах між ними, на відміну від призупинення дії міжнародних договорів. Зазначається, що головними кодифікованими джерелами припинення міжнародних договорів є положення Віденських конвенцій 1969 та 1986 рр. Спираючись на головні положення Віденських конвенцій про право міжнародних договорів та відповідних доктринальних розробок і тенденцій розвитку сучасної науки міжнародного права, у цілому підстави припинення дії міжнародного договору можна розділити на прямі (вольові) і непрямі (невольові) підстави. Відповідно до національного законодавства, а саме Закону України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004, підставами припинення міжнародних договорів визнаються положення договору та вольове рішення сторін.

Ключові слова: міжнародний договір, національне законодавство, міжнародно-правові відносини, припинення договору, підстави припинення договорів.

Постановка проблеми. Сьогодні міжнародні договори є основою міжнародних відносин, займаючи пріоритетне місце в законодавстві будь-якої сучасної держави. Проте темпи розвитку науково-технічного прогресу, процеси глобалізації та інтеграції вимагають від системи правового забезпечення у сфері міжнародних відносин активних змін та розвитку. Тому дослідження підстав припинення міжнародних договорів зумовлює підвищений інтерес як теоретиків, так і юристів-практиків.

Актуальність дослідження даного питання зумовлена ще й необхідністю систематизації та узагальнення наукової інформації і чинних норм міжнародного права щодо підстав припинення міжнародних договорів на основі сучасної практики міжнародних правовідносин, потребою дослідження практики припинення міжнародних договорів у рамках інтеграційних об'єднань, доцільністю міжнародно-правового аналізу питань стандартів національного законодавства у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанню правового регулювання припинення міжнародних договорів присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників, серед яких важливе місце займають роботи: С.Н. Іванова, Р.А. Каламкаряна, М.А. Капустіної, А.Н. Талалаєва, І.І. Лукашука, В.І. Муравйова, К.В. Смирнова, Р.А. Петрова, І.В. Яковюка.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз підстав припинення дії міжнародних договорів у сучасних міжнародно-правових відносинах.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Право міжнародних договорів є галуззю загального міжнародного права, яка представляє собою сукупність правових норм, що регулюють відносини держав та інших суб'єктів міжнародного права щодо укладення, дії та припинення міжнародних договорів. Право міжнародних договорів можна назвати ще і базовою галуззю міжнародного права, оскільки за допомогою укладення міжнародного договору регламентуються відно-

сини держав в різних сферах їхнього взаємного співробітництва.

Необхідно зазначити, що визначень міжнародного договору є доволі багато, однак у науковій літературі немає загально визнаного визначення поняття міжнародного договору, дефініції різняться між собою глибиною та змістом розкриття цієї важливої категорії науки міжнародного права. Наприклад, російський професор Ф.Ф. Мартенс наприкінці XIX століття визначав міжнародні договори як згоду волі двох чи декількох держав [1, с. 299]. Професор І.І. Лукашук – як угоду між суб'єктами міжнародного права, укладення, дія і припинення якої регулюються міжнародним правом [2, с. 77].

Одне з узагальнюючих визначень міжнародного договору запропоновано й вітчизняними авторами у Великому енциклопедичному юридичному словнику. У ньому, зокрема, зазначено, що «міжнародний договір є угодою між державами, іншими суб'єктами міжнародного права, що регулює їхні взаємовідносини в певній сфері шляхом встановлення, зміни або припинення для її учасників прав та обов'язків згідно з основними принципами міжнародного права» [3, с. 211].

Відповідно до положень Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року [4] та Віденської конвенції про право договорів між державами та міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями 1986 року [5] під міжнародним договором розуміють угоду в письмовій формі (хоча в міжнародній практиці відомі й усні договори – так звані джентльменські угоди, які також є обов'язковими), що регулюється міжнародним правом незалежно від того, міститься вона в одному, двох або декількох пов'язаних між собою документах, а також незалежно від її конкретного найменування.

У національному законодавстві ст. 2 Закону України «Про міжнародні договори України» від 29.06.2004 року № 1906-IV визначає міжнародний договір України як укладений у письмовій формі з іноземною державою або іншим суб'єктом міжнародного права, який регулюється міжнародним правом, незалежно від того, міститься договір в одному чи декількох пов'язаних між собою документах, і незалежно від його конкретного найменування [6].

Таким чином, узагальнивши вище наведені поняття, дефініцію поняття «міжнародний договір» можна розглянути як спільну об'єктивно обумовлену волю декількох держав щодо взаємних напрямів діяльності та створення єдиного,

цілого й універсального змісту регулювання загальнообов'язкових норм у суспільстві шляхом укладення угоди в письмовій або усній формі й регульовану міжнародним правом, незалежно від того, чи міститься така угода в одному або кількох документах, а також незалежно від його конкретного найменування.

Питанням припинення і зупинення дії договорів присвячена частина п'ята Віденських конвенцій 1969 [4] та 1986 [5] рр. (статті 54-64), які виступають головними кодифікованими джерелами припинення міжнародних договорів. Ураховуючи порівняльно-правовий аналіз норм і положень обох конвенцій, необхідно підкреслити, що обидві конвенції відносяться до числа багатосторонніх та універсальних; конвенції є міждержавними; обидві конвенції виступають адміністративно-правовими, присвяченими вирішенню конкретних, спеціальних питань; вони є писаними; безстроковими; відкритими; відповідають основним принципам міжнародного права, закріпленим у Статуті ООН [7].

Конвенції мають традиційну структуру міжнародного договору: є преамбули, їхні норми (частина з яких мають імперативну юридичну силу, інші ж характеризуються як диспозитивні), згруповані за логічним та систематичним принципами на частини, розділи та статті; водночас в конвенціях наявні заключні частини, в яких зазначаються їхні правові характеристики та доповнення до них.

Обидві конвенції передбачають право держав ставати учасниками міжнародного договору не лише шляхом його безпосереднього підписання після проходження стадій його укладення – переговорів, перевірки автентичності, парафування тощо, але також і шляхом прийняття та затвердження його тексту: нотифікації – обміну листами, які свідчать про бажання суб'єктів після набуття ним загальної чинності. Така свобода держав – суб'єктів міжнародного права у виборі засобів вступу до договірних відносин з іншими суб'єктами свідчить про широкі можливості держав розширювати, використовуючи норми цих Конвенцій, договірні початки регулювання різних за формою і видом міжнародних відносин. Тим самим регулятивний вплив на міжнародні відносини зі сторони міжнародного договору завдяки конвенціям стає вирішальним порівняно зі ступенем регламентації цих відносин нормами звичаєвого міжнародного права.

Відповідно до ст. 54 Віденської конвенції 1969 року припинення договору або вихід із нього

можливі відповідно до положень договору або в будь-який час за згодою всіх учасників після консультації з іншими договірними державами та міжнародними міжурядовими організаціями [4].

Слід мати на увазі, що термін «припинення договору» означає, що він втратив свою обов'язкову силу для всіх його учасників і припинив породжувати права і обов'язки у відносинах між ними. У разі якщо припинення договору стосується лише деяких його учасників, має місце «вихід з договору». Під час виходу з договору однієї або кількох його сторін багатосторонній договір не припиняється, якщо кількість його учасників стала меншою від кількості, необхідної для набуття чинності договору. При цьому враховуються положення самого договору (ст. 55) [4].

Спираючись на головні положення Віденських конвенцій про право міжнародних договорів та відповідних доктринальних розробок і тенденцій розвитку сучасної науки міжнародного права, підстави припинення дії міжнародного договору можна поділити на:

1) прямі підстави, до яких належать ті обставини, коли є згода всіх учасників або вимога однієї зі сторін; у цьому випадку дія договору припиняється у цілому із зазначенням причин (наприклад, Варшавський договір 1949 року) [8, с. 222];

2) непрямі підстави припинення дії міжнародного договору, коли зацікавлена сторона здійснює своє право вважати договір таким, що припинив дію, а саме: згода сторін для заміни міжнародного договору на новий договір; закінчення терміну дії міжнародного договору; припинення дії міжнародного договору у зв'язку з досягненням цілей, поставлених у договорі; денонсація міжнародного договору; припинення існування одного із суб'єктів міжнародного договору; неможливість виконання договору; застереження щодо докорінної зміни обставин – так звані регулятивні умови (наприклад, міжнародний договір був розрахований на мирний час, але почалася війна); невиконання договору однією зі сторін.

Окрім цього, деякі науковці підстави припинення дії міжнародних договорів поділяють на дві великі групи:

1) вольові підстави, за яких припинення дії міжнародного договору є результатом безпосереднього волевиявлення сторін, які об'єднуються одним поняттям – розірванням;

2) невольові підстави, під час застосування яких припинення міжнародного договору спричинюється настанням події або факту, без волевиявлення сторін, спрямованого на припинення

договору. До таких подій можна віднести: закінчення строку дії договору; виконання умов міжнародного договору, під які було укладено договір; виникнення нової імперативної норми (*jus cogens*); війну; припинення існування суб'єкта договору [9, с. 188].

Спільними підставами припинення дії міжнародного договору можна вважати: згоду сторін для заміни міжнародного договору на новий договір; закінчення терміну дії міжнародного договору; припинення дії міжнародного договору у зв'язку з досягненням цілей, поставлених у договорі; денонсація міжнародного договору; припинення існування одного із суб'єктів міжнародного договору; неможливість виконання договору; застереження про обставини, що змінилися, – так звані регулятивні умови (наприклад, міжнародний договір був розрахований на мирний час, але почалася війна); невиконання договору однією зі сторін [8, с. 222].

У національному законодавстві щодо поняття «припинення міжнародного договору» спостерігається термінологічна плутанина. Стаття 2 Закону України «Про міжнародні договори України» [6] надає визначення термінам, що використовуються в даному законі. У цій статті наявне визначення таких термінів, як «припинення» та «зупинення». З огляду на однокореневість цих слів навряд чи можна говорити про вдалий вибір термінів для позначення відповідних понять. Здається вірогідним, що на практиці така однокореневість може спричинити деформоване розуміння наміру держави. Відповідні посадові особи, що виконують представницькі функції в інших державах, можуть не вловити різницю у вживанні термінів «припинити договір» і «зупинити договір», що може спричинити складності в розумінні для інших людей.

Так, відповідно до вказаного Закону «припинення» визначається як «втрата міжнародним договором своєї сили за умов, визначених самим міжнародним договором, або за вольовим рішенням сторін (денонсація, вихід з договору)» [6]. Отже, відповідно до Закону підставами припинення міжнародних договорів визнаються положення договору та вольове рішення сторін.

Цілком незрозуміло, в якому сенсі законодавець вживає в дужках терміни «денонсація», «вихід з договору». Чи відносяться вони до вольового рішення сторін або до визначення в цілому? Так чи інакше, неминуче виникають питання, оскільки явним є некоректне використання термінів у головному законі, яким регулюється статус міжнародних договорів України [10, с. 151].

На думку Жураковської Я.М., за загальним правилом, підставами припинення дії міжнародних договорів є: здійснення акту, передбаченого договором; настання резолютивної умови; настання строку, на який було укладено договір; взаємна чи одностороння відмова від договору, якщо така дозволена умовами договору; зникнення об'єкта договору; припинення існування суб'єкта; втрати договором обов'язковості внаслідок докорінної зміни обставин, яким він був присвячений; невикористання договору [11, с. 359].

Варто звернути увагу, що в цій класифікації присутні й підстави, які не закріплені у Віденських конвенціях щодо права міжнародних договорів 1969 [4] та 1986 [5] рр.: припинення існування суб'єкта, тобто правонаступництво, та невикористання договору.

Припинення чи призупинення дії міжнародного договору жодною мірою не зачіпають обов'язок держави виконувати зобов'язання згідно з ним, яке має силу для неї відповідно до міжнародного права, незалежно від договору (ст. 43) [4].

Припинити чи призупинити дію договору учасники можуть лише в цілому, якщо договір не передбачає інше або якщо його учасники не домовилися про інше. Припинення чи призупинення дії окремих положень договору можливе, коли названі положення є віддільними від решти договору щодо їх тлумачення; з договору випливає чи в інший спосіб встановлено, що прийняття цих положень не становило істотної підстави згоди іншого учасника або інших учасників на обов'язковість усього договору в цілому; продовження виконання решти договору не було б несправедливим (ст. 44). Припинення і призупинення дії міжнародного договору може мати місце в результаті застосування норм щодо недійсності міжнародного договору внаслідок обману, підкупу представника держави, примусу представника держави, примусу держави шляхом погрози силою або її застосування, якщо договір суперечить імперативній нормі загального міжнародного права (*jus cogens*) (ст.ст. 49–53) [4].

Припинення договору, на думку І. Лукашука, може мати суб'єктивний чи об'єктивний характер. Об'єктивними підставами вважають невольове припинення міжнародних договорів, а саме: припинення міжнародних договорів у зв'язку із закінченням терміну дії, припинення дії міжнародних договорів у зв'язку з виконанням сторонами його зобов'язань, припинення міжнародних договорів внаслідок виникнення нової імперативної норми

загального міжнародного права (*jus cogens*), припинення міжнародних договорів у результаті збройного конфлікту, припинення міжнародних договорів у зв'язку з докорінною зміною обставин, неможливість виконання міжнародного договору, припинення міжнародних договорів у зв'язку з настанням резолютивної умови; суб'єктивними підставами вважають вольове припинення міжнародних договорів, а саме: денонсацію міжнародних договорів, відміну міжнародних договорів, новацію міжнародного договору, анулювання [2, с. 214].

Вважаємо, що в порядку розгляду питання підстав припинення дії міжнародних договорів найбільш вдалою класифікацією є наявність волі сторін, тобто вольові і невольові підстави.

Отже, до вольових слід було б віднести такі підстави припинення міжнародного договору, коли втрата чинності безпосередньо залежить від волевиявлення однієї зі сторін. Вважаємо доцільним віднести до цієї категорії такі підстави, як: припинення за взаємною згодою сторін; денонсація, вихід; припинення внаслідок порушення договору; анулювання; новація; виконання умов договору тощо.

До невольових підстав було б доцільно віднести такі: виникнення нової імперативної норми *jus cogens*, якій суперечить чинний міжнародний договір; закінчення строку дії договору; настання події, з якою пов'язується припинення міжнародного договору; загибель або безповоротна втрата об'єкта договору; зникнення одного з обох або всіх учасників договору; виникнення війни тощо [10, с. 151].

Звичайно, необов'язково надавати визначення кожному з наведених вище понять, але принаймні позначити волю сторін як визначальний критерій для розрізнення двох великих груп понять видається доцільним. Необхідно в текст визначень цих груп підстав припинення включити переліки найбільш розповсюджених підстав, конкретизувати основні та деяким із них надати окремі визначення.

Висновки. Таким чином, припинення дії міжнародного договору означає, що він втратив чинність у відносинах між його учасниками і перестав породжувати права та обов'язки між ними. Спираючись на головні положення Віденських конвенцій про право міжнародних договорів, підстави припинення дії міжнародного договору можна поділити на прямі (вольові) і непрямі (невольові) підстави. Під вольовими підставами припинення слід розуміти такі, джерелом яких

є пряме безпосереднє волевиявлення держави. Під невольовими – ті, припинення яких спричинюється настанням події або факту без волевиявлення сторін.

Відповідно до національного законодавства підставами припинення міжнародних договорів визнаються положення договору та вольове рішення сторін.

Список літератури:

1. Мартенс Ф.Ф. Современное международное право цивилизованных народов. Москва, 2008. Т. 1. 368 с.
2. Лукашук И.И. Современное право международных договоров. Москва, 2004. Т. 1. 672 с.
3. Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. акад. НАН України Ю.С. Шемчушенка. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Юридична думка, 2012. 1020 с.
4. Віденська конвенція про право міжнародних договорів: прийнята 23 травня 1969 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118 (дата звернення: 18.09.2019).
5. Віденська конвенція про право договорів між державами та міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями: прийнята 21 березня 1986 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_a04 (дата звернення: 18.09.2019).
6. Про міжнародні договори України: Закон України від 29 червня 2004 року № 1906-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15> (Редакція від 20.07.2014).
7. Статут Організації Об'єднаних Націй: прийнятий 26 червня 1945 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010 (дата звернення: 18.09.2019).
8. Баймуратов М.О. Міжнародне публічне право. Харків, 2008. 704 с.
9. Теліпка В.Е., Овчаренко А.С. Міжнародне публічне право : навч. посіб. Київ, 2010. 608 с.
10. Ващенко В.А. Процедура денонсації міжнародних договорів за законодавством України: проблеми і шляхи вдосконалення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2018. № 33. С. 150–152.
11. Жукорська Я.М. Підстави припинення та призупинення дії міжнародного договору, що не передбачені Віденською конвенцією 1969 року. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 2. С. 359–363.

Popadynets G.A. REASONS FOR TERMINATION OF INTERNATIONAL TREATIES IN MODERN INTERNATIONAL LEGAL RELATIONS

The article is devoted to the study of the grounds for termination of international treaties in modern international legal relations. It is noted that the law of international treaties is an area of general international law, which is a set of legal rules governing the relations of states and other subjects of international law with regard to the conclusion, operation and termination of international treaties. It is emphasized that in the scientific literature there is no universally recognized definition of the concept of an international treaty, definitions differ in depth and content of disclosure. Generally, the concept of “international treaty” can be considered as a common objectively determined will of several states regarding mutual directions of activity and creation of a single, whole and universal content of regulation of binding norms in society.

The current international and national legislation on the grounds for termination of international treaties is analyzed. Attention is drawn to the fact that termination of an international treaty means that it has lost its binding force on its members and ceases to give rise to rights and obligations in relations between them, in contrast to the suspension of international treaties. It is noted that the main codified sources of termination of international treaties are the provisions of the Vienna Conventions of 1969 and 1986. Based on the main provisions of the Vienna Conventions on the Law of Treaties and relevant doctrinal developments and trends in the modern science of international law, the general grounds for termination of an international treaty can be divided into direct (volitional) and indirect (non-volitional) grounds. According to the national legislation, namely the Law of Ukraine “On international treaties of Ukraine”: from June 29, 2004, the grounds for termination of international treaties recognize the provisions of the treaty and the will of the parties.

Key words: international treaty, national legislation, international legal relations, termination of treaty, grounds for termination of treaties.